

Әмірбекова С.К., Байдаров Е.У.

филос.ғ.к., доцент,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: travelagencysagynysh@mail.ru

«АРАБ КӨКТЕМІ» ТӨҢКЕРІСТЕРІНЕН КЕЙІНГІ ТУНИС ХАЛҚЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК, ЭКОНОМИКАЛЫҚ, САЯСИ АХУАЛЫ

Бұл мақалада «Араб көктемі» атты атаумен араб елдеріндегі саяси тұрақсыздық пен шиеленістердің әрқилы қырларымен байқалған Тунис Республикасындағы саяси дағдарыстардың нәтижесін анықтауға арналған. Мұнда көрші сыртқы күштердің ықпалы, исламистік күштерді қолдану арқылы тікелей елдің ішкі саясатына араласуына шешуші рөл атқарғаны белгілі. Тунисте үкіметке қарсы наразылық, қиын-қыстау қақтығыстар мен қарсылық шаралары барысында ширыға дамыды. Оған басты әлеуметтік-экономикалық себеп: ішкі саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың барынша шиеленісуі, бұқара халқының бұрынғы езгіде, жоқшылықта өмір сүргісі келмеуі, жұмыссыздық, өмір сүру сапасының төменділігі, жастарға әлеуметтік көмектің және айқын болашаққа жіті көз тіккен бағдарлардың жоқтығы. Халық наразылығының негізгі факторы ретінде билік басындағылардың жемқорлығы, авторитарлы билік жүйесі және сол билік басындағылардың елдің қаржы-экономикалық байлықтарын пайдалану арқылы байыған үстіне байып, саяси билікті пайдалану арқылы полиция басқармасының құлқынының одан бетер ашыла түсуі дер едік. Сонымен қатар, демократиялық елде демократиялық еркіндіктің болмауы ашындырды. Қазіргі елдің қиын әрі күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайды қалай түзетуге болатынын, Бен Алидің билігін құлатып, орнына қандай игіліктер, жетістіктерге қол жеткізгені және Тунистің болашаққа алған бағыты қандай деген сұрақтар қарастырылады.

Түйін сөздер: Тунис кешегі мен бүгінгі, Тунистегі шиеленістері, Араб көктемі, қарулы төңкерістер, саяси өмір, әлеуметтік жағдай.

Amirbekova S.K., Baydarov E.U.

Candidate of Philosophy, Associate Professor, Kazakhstan, Almaty
e-mail: travelagencysagynysh@mail.ru

Social, economic and political situation Tunisian people after the “Arab Spring”

The country with more vivid display of different variations of the “Arab spring” protests was chosen for the research in the article. Tunisia is a country where the main reasons for the protests were internal factors, in which external interference and support for oppositional Islamist movements from outside were the determining factors. The deep causes of the crisis phenomena in Tunisia are connected, first of all, with the presence of such acute social and economic problems as unemployment, a low standard of living and its quality, the lack of social mobility and life prospects for a large part of the young people. Important factors of discontent were also the corruption of the ruling regime, the authoritarian rule of one leader for many years, the use by his clan and the environment of all the financial and economic advantages associated with the possession of political power, abuse and the absolute power of the police apparatus. And also the absence of real democratic freedoms by their formal proclamation. Nowadays Tunisia worries about such issues as is it possible to live with dignity in such difficult economic conditions? Who came to power after the overthrow of Bin Ali achieve and what he do? Where are their achievements? And the direction in which Tunisia moves?

Key words: Tunisia yesterday and today, developments in Tunisia, Arab Spring, armed conflicts, political life, social situation.

Амирбекова С.К. Байдаров Е.У.

к.филос.н., доцент, Республика Казахстан, г. Алматы
e-mail: travelagencyagynysh@mail.ru

Социальная, экономическая и политическая ситуация Тунисского народа после «арабской весны»

Для исследования в статье выбрана страна, в которой наиболее ярко проявились различные варианты «арабской весны». Тунис – страна, где главными причинами протестных выступлений явились внутренние факторы, в которых определяющими стали внешнее вмешательство и поддержка оппозиционных исламистских движений извне. Глубинные причины кризисных явлений в Тунисе связаны, прежде всего, с наличием таких острых социально-экономических проблем, как безработица, низкий уровень жизни и ее качество, отсутствие социальных лифтов и жизненных перспектив для значительной части молодежи. Важными факторами недовольства были также коррупция правящего режима, многолетнее авторитарное правление одного лидера, использование его кланом и окружением всех финансово-экономических преимуществ, связанных с обладанием политической властью, злоупотребления и всевластие полицейского аппарата. А также отсутствие реальных демократических свобод при формальном их провозглашении. Сейчас Тунис волнует такие вопросы, как можно прожить достойно в таких сложных экономических условиях? Чего достигли те, кто пришел к власти после свержения Бин Али, где их достижения? И направление, в котором двигается Тунис?

Ключевые слова: Тунис вчера и сегодня, события в Тунисе, Арабская весна, вооружённые конфликты, политическая жизнь, социальное положение.

Тунистегі саяси дағдарыстың басты себебі ол – ішкі саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ықпалы сөзсіз. Сонымен бірге, бұл қақтығыстардың етек алуына ең әуелі жаппай жұмыссыздық себепші, лайықты өмір сүру деңгейінің халықтың көңілі толмауы, әсіресе, жастардың қалыпты тұрмыстық сұранысының қанағаттандырылмауы, қарсылық күшін шиырықтыра түсті. Оған қоса басқарушы биліктің жемқорлыққа құнығуы, көпжылдық авторитарлық басқарудың шегіне жетті. Қаржылық-экономикалық айналым тек бірінші басшының төңірегіндегілер мен туған-туысқандарының қолымен жүзеге асуы саяси-ахуалды шиеленістіре дамытты. Сөз жүзінде ғана қалған демократиялық еркіндік шаралары елдің ашудың барынша ушықтырды.

Тарихқа үңілсек, Тунис 1956 жылы тәуелсіз ел боп жарияланды. Ал келесі жылы монархия жойылып, билік басына Хабиб Бургиба келіп, жаңа заң негізінде өзін «мәңгілік президент» деп жариялайды. 30 жылдың билігінен соң, халық төңкерістерінен тақтан түссе де, бұқара елдердің көңілінен шықпаса да, бірақ қарапайым тунистіктер оның есімін құрметпен атайды. Елдегі оның енгізген оң өзгерістеріне – жалпыға ортақ ақысыз бастауыш және орта білім алу мүмкіндігі және жоғары білімді болуға да ақысыз-пұлсыз мүмкін жағдайының жасалуы болды. Көп жылдар француздардың қоластында болған Тунисте экономикалық ахуалдың дамып өсуі де Хабиб Бургибаның еткен еңбегінің жемісі. Францияда

білім алған ол тунистіктердің жаппай жақсы өзгерістерге қол жеткізіп, еуропалық ағарту тәлім-тәрбиесін алуына барынша ықпал жасады. Көп әйел алу үрдісін жойғызды. Нәтижесінде қыз-келіншектердің еркіндік құқығының сақталуы заңдастырылды. Мемлекет жастарды жұмыспен қамтамасыз ету, кедейшіліктен құтылу және өсіп келе жатқан ұрпақты жаңа бағалы рухани рухпен тәрбиелеу арқасында шеттете білді.

1987 жылдың 7 қарашасында Тунистің премьер-министрі Зин әл-Абидин бен Али қартайған президенттің тағына отырды. Сөйтіп әділдікке, өзара түсіністікке негізделген ашық, бейбіт ниетті қоғам орнатуға ниетті екенін жариялады. Және негізгі мақсаты болып тәуелсіз Тунис елінің егемендігін сақтап, елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту еді. Осы мақсатта күшіне еңбеген, өзінің дұрыс даму жолын таппаған саяси бағыт көппартиялық плюрализм қолға қайтадан алынды.

Тунисте плюрализмді орнату процестерінен Президент Зин әл-Абидин бен Алидің қызметінің ашық бағыты елді даму үрдісіне бағытталды. Ол да Бургиба секілді еліне көп жақсылықтар жасады. Елдің экономикасы жақсарып әлеуметтік-тұрмыс сапасы артты. Статистикаға сүйенсек, елдегі ЖІӨ айналымы 10,66 млрд. доллардан 44,05 млрд. долларға дейін өсті. Сыртқы қарыз 1991 жылы 66,4 пайыз құрасы, 2011 жылы 40,7 пайыз құрады. Адамның өмір сүру жасы 67 жастан 74,6 жасқа ұзарды. Халық саны өсті: 7,6 млн.-нан 10,5 млн.-ға жетті. Басқа елдерге

қарағанда жұмыссыздық деңгейіде 3,4 пайызға қысқартылды (1). Көптеген өндіріс орындары ашылды, елдің экономика саласындағы басты жетекшілікті химия өнеркәсібі құрады. Әсіресе, фосфор және минералды тыңайтқыштарды өндіру болды.

Бұрын Тунистен мұнай-газ шикізаты ғана сыртқа шығарылса, Бен Әли тұсында тігін, азық-түлік, құрма, зәйтүн өнімдері сауда айналымына түсті. Теңізден қашық өңірлерге тегін бассейндер салынды. Коммуналдық төлемдер арзандап, газ тегін болды, өйткені Тунис арқылы өтетін газ құбыры үшін Алжир төлеуші еді. Сөйте тұра, бұл әлеуметтік игіліктер Тунис төңкерістерін болдырмауға шамасы жетпеді.

Осы аймақтағы ең жайлы, тұрмыс жағдайы бірқалыпты елде қарулы күштің етек алуы кімкімді де бей-жай қалдырмай шошындырған. Шарифат заңдылықтары ұсталмайтын бірақ ағарту саласы жете дамыған бұл елде тунистіктердің жаппай ереуілге шығып, билікке қарсы күш көрсетуіне 2010 жылдың 17 желтоқсанында, Сиди Бузид ауылды қалашығындағы көшелердің бірінде жеміс-жидек сатумен айналысатын, өзін-өзі өртеген 26 жасар Мұхаммед Буазизи басты себепші еді. Бұл нақақтан-нақақ тауарын кәмпескелеген полиция қызметкерлеріне көрсеткен қарсылығы еді. Бір апта өтпей-ақ, жаппай ереуілге шамамен екі мыңдай адам көшеге шықты. Ереуілшілер билік иелерінен әділ шешімді талап етті. Жаппай жұмыссыздыққа, жемқорлыққа, азық-түліктің қымбаттауына қарсылығын білдірді.

Сиди Бузидтегі жаппай қарсылық шеруі ақпарат құралдары арқылы жер-жаһанға жария болды. Катардың «әл-Жазира» телеарнасы да көтеріліс барысын барынша сәт-сәтімен көрсетіп отырды. Қаржының құнсыздануы, саяси көзқарас еркіндігінің болмауы, жұмыссыздық елдегі басқа қала, кенттерде қозғалыс толқындарын туғызды. Сөйтіп әйгілі «Араб көктемі» сөз тіркесі ауыздан-ауызға, халықтан халыққа ауыса отырып жетті. Халық өздеріне үстемдік еткен бей-берекет тәртіпті жойғысы келеді. Негізгі ұйымдастырушылары – белсенді жастар легі. Блогерлер мен Интернетті пайдаланушылар сан мың замандастарын бір мақсатқа жұмылдырды. Соның бірі жастар мен спорт ісі жөніндегі министрі болған Слим Аман. Төңкеріс алдындағы кезеңде «Alixus» компаниясында веб жүйелерімен бірлесе еңбек еткендіктен, жиырма мыңдық Интернет қолданушылармен тікелей байланысу мүмкіндігі болған (2).

Халық толқындары, әсіресе 8-9 қаңтарда ерекше күш алып, соңы жаппай ереуілдерге, би-

лік басындағылармен қақтығысқа ұласып, қарсылық екпіні ел астанасына да жетті. Мемлекет басшысы қаңтардың 13-де телеарналардан сөз сөйлеп, қайта сайлануға ықыласты еместігін жар сала жариялады. Азық-түлікті арзандататынын, түрлі тыйым-қысымды үзілді-кесілді тоқтататынын телеарналардан үзбей беріп жатты. Шеруге шығушыларға қару қолдануға тыйым жасады. Солай бола тұрса да, ел басшысы бір түнде Сауд Арабия еліне қашып құтылды. Шамамен 300-дей шеруші қайтыс болды. Сөйтіп, бір түнде билік ауысты. Тунис жаңа басшылығы бұрынғы басшы Зин әл-Абидин бен Алиді жемқорлыққа, мемлекеттік қорды талан-тараж еткені үшін және есірткені сақтағаны үшін ұзақ жылдарға сырттай соттады. Сонымен бірге, 2012 жылы 338 шеруге шығушының өмірін қиғаны үшін өмір бақи бас бостандығынан айыру жазасын сырттай берді (3). Аяқ асты болған оқиғалар легі ширыққандай көрінгенімен бұл қарулы төңкерістің артында шын мәнінде елдің әскери топтары мен зиялы қауымының ақылды шешімі жүзеге асқан еді. Басқа төңкерістер жаулап өткен елдерге қарағанда Тунисте адам өлімінің саны көп болмады. Өйткені 1983 жылдан бастап қару-жарақ, оқ-дәрі, тіпті аңшы мылтығын ұстауға тыйым салынған. Мысалы, көрші Ливияда керісінші әр үйде қару бар болатын. Жаппай қару жоюдың жүзеге асуының соңы әрине өте ауыр қайғы-қасіретке ұласқан.

Бен Алидің билік жүйесі күшін жойғанымен, ел іші әлі дүрбелеңде еді. Қайта-қайта жаппай шерулер ұйымдастырылып, полициямен қақтығыстар көбейді. Шерушілер елде әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің жасалуын, саяси реформалар, яғни бұрынғы мемлекеттік жүйе құрамы ескі тәртіпті қолданушылардан арылуын талап етті. Сөйтіп халық сайлауларының нәтижесінде «ан-Нахда» партиясы жеңіске жетті. Жетекшісі 1991 жылдан бері қуғында жүрген, Лондонда тұрып жатқан Рашид Ғаннуши еді. Екінші, үшінші орындарды Мунсеф Марзуқи бастаған «Республикалық конгресс» және Мұстафа бен Жафар бастаған «Демократия, еңбек пен еркіндік форумы» партиялары иеленді (4). Ал билік басына келген исламистер әйелдер құқығын қорғауды және Тунисте демократиялық мемлекеттің орнауына белсене атсалысатынына уәде етті.

Сонымен қатар, сайлау нәтижесінде «Үш-жақты одақ» құрылып, «Үштік» атауы берілді. Оған «ан-Нахда», «Республикалық конгресс» және «Демократия, еңбек пен еркіндік форумы» партияларының мүшелері кірді. Солай бола тұра

үшжақты көзқарастың бірлесе жұдырық болып жұмылуы қиын тиді. Әлеуметтік-экономикалық дағдарыс онсыз да күш алған, қоғамдық қауіпсіздік мәселесі де қиын жағдайда еді. «Ан-Нахда» қозғалысы Тунис қоғамының бір бөлігі болса да, 2013 жылдың шілде айында Туниске сапары барысында Францияның президенті Ф. Олланд «Ислам демократияға қайшы келмейтінін» мәлімдесе де (برکات, 36), ақыры, «ан-Нахда» қозғалысы одақтан кетіп тынды. Халық исламистердің саяси билікті алуына қарсы болып, исламистік, оның ішінде «ан-Нахда», «Ансар аш-шариа» сияқты партияларға қарсы шерулер ұйымдастырды. Радикалды исламистердің көзін құрту үшін 2014 жылы зайырлы демократияшыл «нидаа Тунис» ағартушылық партиясының жетекшісі Беджи Қаида ас-Себси Тунис президенті болып сайланды. Елде демократиялық заңнама қабылдап, европалық стандартқа жақын және орнықты мемлекет болуға талпынды. «Ан-Нахда» партиясы доктриналық түсініктерін өзгертті. Оның басшысы Рашид әл-Ғаннушидің пікірінше, 2016 жылы бұл өзгерістерді «мұсылмандық демократия дәуіріне кіру үшін саяси исламнан бас тарту қажет-ті» деп анықтады [6, 69 б.].

Қазіргі уақытта, Тунис Мағриб елдері арасындағы демократиялық үлгідегі алғашқы мемлекет. Алайда бүкіл шығыс араб аймағындағы алдыңғы қатарлы дамушы ел десе де болады. Анығырақ айтсақ, Тунис қоғамының қалыптасуына Еуропаның, оның ішінде Францияның ықпалы басымдау десе, дегендей. Әйтсе де, қатардағы тунистіктер үшін соңғы демократия жолындағы 7 жыл сонша жақсылықтар да әкелмегендей де. Экономикалық ахуал жақсармай тұр. ЖІӨ сол 2011 жылғы көрсеткіштей 44,27 млрд. доллар өзгеріске аса ұшырамады. Кедей кедей қалпы, бай байлығын үстемелеуде. Ақша 5 пайызға құнсызданды, сырт елге мемлекеттік қарыз 54 пайызға өскен. Алты мың тунистік жауынгер ДАИШ қатарында Ливия, Сирияға қарсы соғысуда. 2015 жылы Тунисте екі рет террорлық акт жасалды. Наурыз айында қарулы адамдар ел астанасындағы Ұлттық Бардос мұражайына шабуыл жасап, 23 адам өлімге кесілді, ал маусым айында елдің тарихындағы ең қатыгез террорлық шабуыл Соус қаласының маңындағы әл-Кантауи курортында өтті. 39 адам қаза тауып, 39 адам жарақат алды. Бұл шабуылдар туристік индустрияға, әсіресе жұмыссыздыққа елеулі соққы болды. Сол 2015-2016 жылдары елдің әр аймағында оқ атылуда. Адам шығыны да кемімеді. Жарылыстар соңы туризм саласының мұнда да мүлдем жойылуына

әкелді. Жаппай жұмыссыздық ел экономикасын да тоқтатып қойғандай.

Қуаты алапат қос террактіден кейін Тунис НАТО-дан тыс АҚШ-тың одақтасына айналды. Тұралаған елге қауіпсіздігі үшін жаңа одақтас тек 2016 жылы ғана қосымша 100 млн доллар артық қаражат ұсынды. Нәтижесінде Ливиямен арадағы шекарада 200 шақырымға жуық биік қоршау қабырға көтерілді. Бақылау камералары, дыбыстық ескерту, дабыл нүктелері де жоқ емес. Бүгінде Тунис бақылау жүйесін әлдеқашан күшейткен. Тіпті ең соңғы үлгілі қару-пилотсыз ұшатын «Апачи» тікұшақтарына да ие.

Тунис демократиясы үшін террорлық әрекеттерімен күрес аса көп қаражатты қалайды. Әйтпегенде ол қаржы елдің әлеуметтік ахуалын, экономикасын көтеруге, оқу-ағарту, медицина саласын жақсартуына, жұмыссыздықты жоюға жұмсалуды тиіс еді. Реформа кешеуілдетіліп, сөз еркіндігі аясы барынша тарылуда. Ел президенті ас-Себси тек террорлық әрекетпен күреске жылына орта есеппен төрт миллиард доллар жұмсалатынын алға тартады. Ал Тунистегі ислам партиясының басшысы елдегі жаппай жұмыссыздық пен кедейшілік жастардың террорлық топқа қосылуына ықпал ететінін айтады (6). Бүгінгі таңда 6 мыңға жуық тунистік жас Ирак, Сирия, Ливия жеріндегі террористердің қатарында екені мәлім болып отыр. Бүгінде Тунис жастарының жаппай джихадқа шығу ықпалын бастан кешуде.

Әйтсе де, ел ішіндегі жергілікті ассамблея мүшелері жаңа заңнама негізін жан-жақты талдап, түзеуге белсене атсалысуда. Баспасөз, парламент, телеақпарат желісі билікке ашық сын айта алатындай жағдайда. Бұл құқықпен, әсіресе, кәсіподақтар үйлесімді пайдаланып, мәселелердің оң шешімді болуына ықпал етуде. Нақты жұмыс орындарын ашуды үкіметке талап етіп қоюда. Дегенмен, Тунистің экономикасын туризм емес, ауыл шаруашылығының жедел қарқынмен дамып көтеретінін олар ашық айтуда.

Көп ғалымдардың пікірінше Тунистегі қарама-қайшылықты, наразылық егесті қалыпты жағдайға дейін жеткізе алғанын қуатты азаматтық ортаның болуын алға тартады. Мәселен, Қоғамдық диалог төрттігі – соның бір үлгісі. 2015 жылы «төрттік» одақтың басын біріктіретін, «Жалпыға ортақ еңбек» ұйымы, «Заңгерлер ордені», «Адам құқығын қорғау» ұйымы мен «Өнеркәсіп, сауда, кәсіпкерлік конфедерациясы» – плюралистік демократияны қалыптастыруда қосқан үлесі үшін Нобель сыйлығын иеленді (7). Соның нәтижесінде Ту-

нис тұтастығына іріткі түспеді. Саяси жаңғырудың жаңа саяси күштің мықтылығын танытты, сол себепті де бүтін Тунистік саяси топ елдегі сайлаудың аздық ететінін бірауыздан қабылдады. Әрине, қазіргі өтпелі кезеңде 2011 жылғы төңкеріс барысында мақсат етілген, орындалуы тиісті міндеттердің бәрі жүзеге асқан жоқ. Біраз бөлігін ғана жүзеге асыра алғанына негізгі себептері де жоқ емес. Мысалы, қоғамның қым-қиғаш мүдделілігі, екіншіден, бұрынғы билік жүйесі әлі де күшінде болғандықтан. Өтпелі кезең – ол, Тунистің бұрынғы, ескі басқару жүйесінен жаңа, демократиялық қалыпты жүйеге толайымен өтуі уақыт аралығын құрайды. Саяси түсінікте өтпелі кезең дегеніміз – ескі тәртіптің әлі күшінде екені, бірте-бірте жаңашыл кезеңге өтуі аралығындағы уақыт мерзімі. Әрине, әзірге «араб көктемінің» қарулы көтерілістері өз мүддесіне әлі жетпеді. Өтпелі кезең «араб көктемінің» мақсаттарын орындауға әзірге қабілетсіз. Сол себепті сайлау, сайлауалды әзірлік әзірше сөз жүзінде ғана айтылуда. Іс жүзіне асуы үшін алдымен жаңашыл саяси қоғам іргетасы қалануы тиіс. Халықтың әлеуметтік ахуалы жақсартылып, сөз, көзқарас еркіндігі оң жолға қойылғаны керек. Мұның бәріне өтпелі кезеңде қол жеткізу аса күрделі, қиындау мәселелер. Халық елді жаңаша басқарудың жүйесін сайлау арқылы жүзеге асыруға болатынын айтқанда қателескендей де еді.

Өтпелі кезең өзінің тарихи белестерінен табиғи қалыпта қадам басуда. Уақыты жетіп, пісіп-жетілген сәтте, өз жолын өзі табады. Тунистегі тарихи оқиға кезең-кезеңімен, діттеген бағытымен бейне кемедей «жүзіп» келеді. Өйткені қарулы көтерілістің де бастапқы мақсаты еркіндік, бостандық болатын. Демократиялық негіздегі жаңа мемлекет қалыптастыру арқылы әр азамттың құқығы қорғалуы тиісті. Белгілі бір дәрежеде мақсат жүзеге асқандай да. Оның белгісі ретінде тунистіктердің өз президентін сайлау учаскесіне жаппай ағылып, дауыс беруге асығуы кейпін алға тартса болады.

Дегенмен, Ресей шығыстанушы Г. Мирский ««Араб көктемі», сол 2011-2012 жылдары көптеген араб елдерінде өлі боп көрінген» – деп төңкерістерден пайда болмайтынын айтса да (8), әйтсе де Тунис еліне берген жетістіктерін, жаңа биліктің жетістігін ешкім жоққа шығара алмайды. Бұрынғы авторитарлық, жеке адамның басқаруы құрдымға кеткен. Сайлау жүйесі оң

жолға қойылды. Демократиялық негізде өтті. Президентті исламистерден емес, демократиялық өзгерістер жасауға ықыласты адамды, жасы 88-де болса да, зайырлы партияның жетекшісін Бежи Қаида ас-Себсиді арнайы таңдап сайлады. Бүгінде тунистіктер «адам өлімі босқа кетпеді, оң өзгеріс жасауға ықыласты басшы таңдағанымызға ризамыз» деп айтады (9, 5). Алда игілікті жақсылықтар, түбегейлі оң өзгерістер болады деп сенеді, сендіреді. Тунисте адам шығыны көрші Ливия, Сириямен, тіпті Мысыр елімен салыстырғанда анағұрлым аз. Әрине түрлі қиындықтар әлі де көп. Тунис халқының тұрмыс-тіршілігі, әлеуметтік-экономикалық ахуалына жету оң өзгерістерді әлі талай жыл жұмыс жасауға керектігі белгілі. Дегенмен, «Жасмин көтерілісінен» кейінгі жеті жыл өтсе де тунистіктер әлеуметтік-экономикалық ахуалды барынша көтеруге атсалысуда екенін көріп тұрмыз. Адам құқығын сақтау, демократияны тұрақтандыру – әрине шешімін күткен мәселелер қатарында екені анық. Ал нәтижелері жайлы біраз жылдар өте келе ғана әңгімелей аламыз.

Қорыта келе, спутниктік телевидение, ғаламтор еншілеген заманда Тунис халқы шын мәнісінде еркіндікке, әсіресе, экономикадағы, қоғамдық өмірдегі ерік құқығын иеленуге барынша ықыласты. Олар Батыстағы қараша халықтың тұрмыс-тіршілігін үлгі етеді және ежелден сақталған діни наным-сенімін, салт-дәстүрін де мықтап ұстайды. Жаппай қараңғылық, экономикалық жетістіктердің жетімсіздігі, жұмыссыздық, жоқшылық араб халқын әбден қажытқан. Сонда Тунис халқының бай, қуатты, көзі қарасы жан-жақты жетілген үлгідегі жағдайға қалай жетуге болатынын талдап, нақтыланбаған. Әйтсе де, батыстық демократия үлгілерін өз елінде орнатып, одан әрі жетілдіре дамытқысы келетін тунистік зиялылар аз емес.

Тунис өз аймағындағы көптеген көршілермен қарым-қатынасы біршама ілгері өрлеу үстінде. Бүгінде тунистіктер үшін ерекше күш, айырықша ерік-жігер қажетті. Өйткені, олар алдымен ел бірлігін сақтауы тиіс. Қажетті реформа, қайта құруларды жүзеге асырып, жемқорлықтың тамырына балта шабуы тиіс. Исламның салафиттік-джихад ағымының одан әрі елді шарпуына тоқтау салып, кедей-кепшіктердің әл-қуатын көтеру, жұмыссыздықпен, сауатсыздықпен жаппай күрес бастау, тағы сол сияқты туниске бүгінде саяси ерік-жігер ауадай қажет, егер күш біріктірсе, тунистіктердің алмайтын қамалы жоқ.

Әдебиеттер

- 1 CIA-Central Intelligence Agency. The World Factbook. Country Comparison/ Washington, DC:CIA, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html>.
- 2 فنانون وصحافيون يتظاهرون.. وانتحار شاب آخر قرب سيدي بوزيد تونس: سقوط مزيد من القتلى والجرحى برصاص الجيش العنفي يمتد للعاصمة وانباء عن 1. AL-QUDS AL-ARABI 12 Januray 2011.
- 3 تونس снова на грани революции: беспорядки вспыхнули на родине "арабской весны", 2011 <http://www.newsru.com/world/28oct2011/tunis.html>
- 4 نوال السعداوى "الثورات العربية" شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، ٢٠١٣:٢٢١ ص
- 5 تحرير: أ.د نظام بركات، د.خالد شنيكات التحولات والتغيرات في الوطن العربي، ٢٠١٣:٢١٦ ص
- 6 <https://www.occrp.org/ru/daily/6061-tunisia-10-more-years-for-ex-president-already-sentenced-to-life-in-prison>
- 7 <https://www.foreignaffairs.com/articles/tunisia/political-islam-muslim-democracy october 2016>
- 8 Мирский Г.И. «Что происходит в арабском мире?», 2011 <http://www.lenta.ru/conf/gmirsky/?qall=yes>
- 9 الثورات العربية ومستقبل التغيير السياسي، ٢٠١٣:٢١٦
- 10 Жумалы Р.Б. Арабский пасьянс. Хроника столетия. – Астана: КИСИ при Президента РК, 2016. – 508 с.
- 11 Лаумулин М.Т. «Арабская весна» 2011 года: социально-политические изменения на Арабском Востоке и их международные последствия. – Алматы: КИСИ, 2011. – 236 с.
- 12 <http://aangirfan.blogspot.be/2012/06/what-really-happened-to-ben-ali.html>

References

- 1 CIA-Central Intelligence Agency. The World Factbook. Country Comparison/Washington, DC:CIA,URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html>.
- 2 فنانون وصحافيون يتظاهرون.. وانتحار شاب آخر قرب سيدي بوزيد تونس: سقوط مزيد من القتلى والجرحى برصاص الجيش العنفي يمتد للعاصمة وانباء عن 1. AL-QUDS AL-ARABI 12 Januray 2011.
- 3 Tunis snova na grani revolyutsii: besporjadki vspykhnuli na rodine "arabskoy vesny", 2011 <http://www.newsru.com/world/28oct2011/tunis.html>
- 4 نوال السعداوى "الثورات العربية" شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، ٢٠١٣:٢٢١ ص
- 5 تحرير: أ.د نظام بركات، د.خالد شنيكات التحولات والتغيرات في الوطن العربي، ٢٠١٣:٢١٦ ص
- 6 <https://www.occrp.org/ru/daily/6061-tunisia-10-more-years-for-ex-president-already-sentenced-to-life-in-prison>
- 7 <https://www.foreignaffairs.com/articles/tunisia/political-islam-muslim-democracy october 2016>
- 8 Mirskiy G.I. «Chto proiskhodit v arabskom mire?», 2011 <http://www.lenta.ru/conf/gmirsky/?qall=yes>
- 9 الثورات العربية ومستقبل التغيير السياسي، ٢٠١٣:٢١٦
- 10 Zhumaly R.B. Arabskiy pas`yans. Khronika stoletiya.-Astana KISI pri Prezidente RK, 2016,-508s.
- 11 Laumulin M.T. «Arabskaya vesna» 2011 goda: sotsial`no-politicheskie izmeneniya na Arabskom Vostoke I ih mezhdunarodnye posledstviya. almaty KISI pri Prezidente RK, 2011, – 236 s.
- 12 <http://aangirfan.blogspot.be/2012/06/what-really-happened-to-ben-ali.html>